

Tuhoamista ja tulevaisuuden rakentamista

Destruktiivisuus saksalaisessa 1900-luvun alun avantgardessa

Essi Syrén

doi.org/10.23995/tht.177854

Lectio praecursoria: Essi Syrénin taidehistorian alan väitöskirja "Tuhoamista ja tulevaisuuden rakentamista. Destruktiivisuus saksalaisessa 1900-luvun alun avantgardessa" tarkastettiin Turun yliopistossa 8.11.2025. Vastaväittäjänä toimi prof. Mika Elo (Taideyliopiston Kuvataideakatemia) ja kustoksena prof. Tutta Palin (Turun yliopisto). <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-02-0392-4>

Asiasanat: *avantgarde, destruktiivisuus, utopia, poliittinen taide, Walter Benjamin, Hugo Ball, Georg Grosz, John Heartfield, Paul Scheerbart*

Julkisessa keskustelussa on viime vuosina toistunut useasti sana "kriisi". Pandemian, Venäjän hyökkäyssodan ja maailmantalouden heilahtelujen kaltaiset tapahtumat ovat aiheuttaneet epävakaisuutta ja muuttaneet yhteiskuntaa nopealla tahdilla. Vaikka nykytilanteemme onkin uniikki, keskustelua kriisiytyneestä yhteiskunnasta on käyty myös aiemmin. Kriisin käsite nousi näkyvästi esille 1900-luvun alun saksankielisessä Euroopassa. Saksan nopea modernisaatio 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa muutti yhteiskuntaa, ja saksalaisen älymystön piirissä käytiin keskustelua muun muassa kielen ja modernin elämänmuodon kriisistä (ks. esim. Fährders 2004).

Vuonna 1871 syntynyt Saksan keisarikunta kehittyi nopeasti merkittäväksi teollisuusvallaksi. Etenkin 1800-luvun loppua kohti kiihtyneet kehityskulut kuten teollistuminen, kaupungistuminen, finanssikapitalismin vahvistuminen, uskonnosta irtaantunut sekulaari ajattelu ja sosialismin kaltaiset aatteet vaikuttivat väistämättä myös aikakauden taiteilijoiden toimintaan. Ensimmäisessä maailmansodassa moderni teknologian kehitys realisoitui teollisen mittakaavan tuhovoimassa. On siis ymmärrettävää, miksi kriisin, tuhon, ja toisaalta myös uuden modernin massakulttuurin ja suurkaupunkien sykkeen kaltaiset aiheet nousivat esiin aikakauden julkisessa keskustelussa (ks. esim. Kracauer 1963).¹

Myös aikalaistaide ja etenkin kokeelliset avantgardeliikkeet ekspressionismista dadaan reagoivat radikaalilla estetiikallaan yhteiskunnan kriiseihin ja murrokseen. Artikkelimuotoisessa väitöskirjassani käsittelen 1900-luvun alun saksalaisen avantgarden destruktiivisuutta. Tutkimuksessani avantgarde viittaa 1900-luvun alun vuosikymmenten radikaaleihin taideliikkeisiin, mutta itse käsitteen juuret juontavat 1700- ja

1800-luvun taitteen poliittiseen liikehdintään, etenkin varhaiseen sosialismiin ja anarkismiin.

Ranskan kielen etujoukko, *avant-garde*, alkoi vuosikymmenten kuluessa viitata poliittisen agendan sijaan enenevässä määrin 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun taideryhmittymiin (Sederholm 1994, 61). 1900-luvun jälkipuoliskon taiteentutkimuksessa on usein keskitytty avantgarden utopistiseen puoleen, vaikka emansipatoristen tavoitteiden kääntöpuolena on olemassa olevien kulttuuristen, sosiaalisten ja poliittisten rakenteiden tuhoaminen. Väitöskirjani artikkeleissa tarkastelen dadaisti Hugo Ballin, Berliinin dadassa toimineiden taiteilijoiden George Groszin ja John Heartfieldin sekä 1910-luvulla tunnetuimmat teoksensa luoneen kirjailija Paul Scheerbartin taiteellista toimintaa ja kirjallista tuotantoa destruktiivisuuden näkökulmasta.

Artikkelit ovat tapaustutkimuksia laajassa kulttuuriteoreettisessa keskustelussa. Tutkimukseni teoreettisen viitekehyksen muodostavat filosofi, kulttuuriteoreetikko Walter Benjaminin kirjoitukset, etenkin hänen esseensä, jotka käsittelevät destruktiivisuutta, modernin yhteiskunnan murroksia ja taiteen yhteiskunnallisia mahdollisuuksia. Aikalaistensa keskuudessa hän ei suinkaan ollut ainoa modernia yhteiskuntaa käsittelevistä teoreetikoista. Etenkin vuosisadan taitteen uuden tieteenalan, sosiologian, piirissä käsiteltiin poliittista, taloudellista ja kulttuurista murrosta. Vaikka Benjamin tarkastelee samankaltaisia aiheita kuin esimerkiksi aikalaisensa Theodor W. Adorno ja Siegfried Kracauer, Benjaminin tuotanto erottuu muista etenkin fragmentaarisen rakenteensa ja huokoisuutensa vuoksi. Benjamin kirjoitti elinaikanaan merkittävän määrän erilaisia esseitä ja muita lyhyempiä kirjoituksia, joita ilmestyi hyvin vaihtelevissa konteksteissa akateemisista julkaisukanavasta radioon. Lisäksi monia muita käsikirjoituksia ja lyhyempiä fragmentteja julkaistiin vasta hänen kuolemansa jälkeen.

1 Esimerkiksi sosiologi Siegfried Kracauer (1889–1966) analysoi Weimarin tasavallan kulttuuria kokoelmassa *Das Ornament der Masse* (Massaornamentti, 1963), jonka essee on alun perin kirjoitettu ja julkaistu sanoma- ja aikakauslehdissä vuosina 1920–1931.

Benjaminin ajattelussa destruktiivisuus on olennainen osa moderneja prosesseja, jotka muokkaavat yhteiskuntaa kulttuurisesti ja poliittisesti. Benjaminin mukaan perinne- ja kokemustieto, jota jaettiin tarinoiden muodossa sukupolvelta toiselle, korvautui modernissa yhteiskunnassa sanomalehtijournalismilla painotekniikan kehittymisen seurauksena. (Benjamin 2014, 134–139.) Myös tapamme katsoa taidetta muuttui radikaalisti, kun taideteoksen sakraali läsnäolon kokemus, jota Benjamin kutsuu auraksi, alkoi kadota kuvallisten uusintamistekniikoiden kuten litografian, valokuvan ja elokuvan myötä. (Benjamin 1989, 144.) Näissä prosesseissa, joihin teknologinen kehitys vaikutti voimakkaasti, vanha perinne tuhoutui hiljalleen uuden tieltä. Historian saatossa yhteiskunta ja kulttuuri olivat aina olleet muutoksessa, mutta modernille ajalle poikkeuksellista oli muutoksen nopeus ja teknologian merkitys tässä murroksessa. Destruktiivisuus voi Benjaminin mukaan myös toimia aktiivisena strategiana, jonka tavoitteena on tilan luominen ja tyhjentäminen uudelleenlaiselle kulttuurille. (Benjamin 2024, 61–62.)

Artikkeleissa tarkastelen destruktiivisuutta taiteellisenä strategiana ja analysoitaviin teoksiin sisältyvänä piirteenä. Keskityn etenkin kolmeen avantgardetutkimukselle keskeiseen teemaan: katkokseen, taiteen poliittisuuteen ja utopiaan.

Avantgarden teorioissa, jotka ovat pääosin syntyneet toisen maailmansodan jälkeen, 1900-luvun alun eurooppalainen avantgarde on usein nähty katkoksenä suhteessa aiempaan taidetraditioon. Tämä näkyi taiteen instituutioiden kyseenalaistamisena, radikaalina estetiikkana ja erilaisina provokaatioina. Artikkeleissani ”Säkeitä ilman sanoja: Hugo Ball, Walter Benjamin ja destruktiivisuus kielessä” (2017) sekä ”Dionysian Fury and Vibrating Voice: The Physical Performer in Hugo Ball’s Performances and Writings” (2020) käsittelen Hugo Ballin taiteellista toimintaa 1910-luvulla keskittyen etenkin vuoden 1916 dada-kauden esityksiin, joissa nousevat monitahoisesti esille tradition, katkoksen ja destruktion kysymykset.

Ball tunnetaan dadaistisesta äänirunoudestaan, joka perustui semanttisesti merkityksettömillä ääniteillä ja tavuilla. Provokatiivisuudestaan huolimatta runoesitysten radikaali estetiikka nojasi Ballin päiväkirjamerkintöjen mukaan uskonnolliseen rituaaliin. Ballin esitystaiteessa on destruktiivisten elementtien lisäksi havaittavissa ajalliseen jatkumoon viittavia piirteitä ja pyrkimys tuoda esitykset osaksi perinnettä. Myös hänen kirjoituksistaan muodostuva käsitys ajan ja historian luonteesta muistuttaa enemmän romantiikan ajattelua. Tässä Ballin näkemykset eroavat Benjaminista, sillä katkos oli olennaisen tärkeä osa Benjaminin historianfilosofiaa.

Toisena kokonaisuutena käsittelen poliittisuutta, joka on leimallista 1900-luvun alun avantgardelle. Poliittisuus näkyi avantgardistien toiminnassa monin eri tavoin. Joissain tapauksissa avantgarderyhmittymät sitoutuivat puoluepoliittisesti: Italiassa futuristit kannattivat avoimesti fasisteja, kun taas surrealisteilla oli kytköksiä Ranskan kommunistiseen puolueeseen ja Lev Trotskiin. Useimmiten avantgarderyhmittymien poliittisuus kuitenkin ilmeni provokaation ja estetiikan tasolla. George Groszin ja John Heartfieldin Kunstlump-pamflettia ja taiteellista toimintaa käsittelevässä artikkelissani ”Vandalismia vai luokkataistelua? Tradition ristiriitainen merkitys Weimarin tasavallan alkuvuosien poliittisissa ja kulttuurisissa mullistuksissa” tarkastelen avantgarden poliittisuutta, joka ilmeni ensimmäisen maailmansodan jälkeen syntyneessä Berliinin dadassa erityisen voimakkaasti.

Groszin ja Heartfieldin vuonna 1920 julkaisema Kunstlump-pamfletti hyökkäsi taiteen mestariteoksia vastaan, mikä aiheutti taidekaanonin puolustavan vastareaktion kommunistisessa *Die Rote Fahne* -lehdessä. Artikkelissa tarkastelemani debatti avaa hyvin kommunismin kannattajiksi julistautuneiden dadaistien lopulta melko irrallista asemaa kommunistisen puoleen sisällä ja näin myös laajemmin 1900-luvun alun avantgarden kelluvaa asemaa poliittisella kentällä. Poliittisista sitoumuksistaan huolimatta avantgarde

ei kiinnittynyt suoranaisesti mihinkään tiettyyn aatteeseen tai puolueeseen. Avantgardistit eivät myöskään asettuneet luontevasti osaksi aikakaudelle tyypillistä porvaristo–proletariaatti-dualismia. Monet avantgardistien teokset irvailivat porvaristolle, mutta taiteilijat eivät sulautuneet myöskään työväenluokkaan.

Tutkimukseni kolmas keskeinen teema on avantgarden ja utopian suhde. Artikkelissani ”Glass Houses and Astral Societies as Models for a New Culture: Paul Scheerbart and Walter Benjamin” (2023) käsittelen kirjailija Paul Scheerbartin tuotantoa, etenkin romaania *Lesabéndio* vuodelta 1913 ja vuonna 1914 julkaistua teosta *Glasarchitektur* (suomeksi Lasiarkkitehtuuri). Teoksia analysoimalla tarkastelen avantgarden, utopian ja destruktiivisuuden suhdetta. Scheerbartin utopistinen romaani *Lesabéndio* sijoittuu Pallas-planeetalle, jonka rauhaarakastavat asukkaat ryhtyvät gigantiseen rakennusprojektiin tavoitteenaan rakentaa avaruuteen yltävä torni. *Glasarchitektur*-teoksessaan Scheerbart hahmottelee ihmisyyden muuttavaa tulevaisuuden arkkitehtuuria, jonka tärkeimpänä rakennusmateriaalina on värillinen lasi ja sen luomat kaleidoskooppiset vaikutelmat.

Scheerbart edusti Benjaminille yhtä merkittävimmistä ensimmäisen maailmansodan jälkeisen uudenlaisen kulttuurin rakentajista, minkä vuoksi Scheerbartin teosten analysointi avaa poikkeuksellisen kiinnostavan näkökulman utopian ja destruktiivisuuden kysymyksiin Benjaminin ajattelussa. Lisäksi kirjailijan tuotantoa tarkastelemalla on mahdollista syventää käsitystämme Benjaminin analysoimasta ruumiillisuuden ja teknologian yhteenkietoutumisesta.

Avantgardea on usein tarkasteltu utopian näkökulmasta, mutta destruktiivisia elementtejä ei ole juuri tutkittu systemaattisesti. Väitöskirjani paikkaa omalta osaltaan tätä tyhjötä. Tutkimukseni asettuu osaksi viime vuosien avantgardetutkimusta, jossa 1900-luvun alkupuolen taiteilijaryhmittymiä on tarkasteltu voimakkaan

teorialähtöisyyden sijaan empiriaan ankkuroituneesta näkökulmasta. Lähtökohtani ei siis ole teoreettisesti uusi, mutta analyysini laajentaa käsitystämme avantgarden monialaisesta, ajoittain ristiriitaisestakin käsitteestä myös teoreettisesti merkityksellisellä tavalla. Tutkimuksessani käy ilmi, että avantgarden tavoin myös destruktiivisuus ilmenee lukuisilla tavoilla eri konteksteissa. Samalla ilmiö kytkeytyy tiiviisti myös avantgarden konstruktiviisiin tavoitteisiin. Destruktiivisuuden erilaisten ilmenemismuotojen tarkastelu tutkimuksessani laajentaa myös ymmärrystämme Benjaminin destruktion käsitteestä ja avaa näin uusia näkökulmia hänen kulttuuriteoreettisiin teksteihinsä.

Kokonaisuudessaan tutkimukseni tarjoaa näkökulman destruktiivisuuden, taiteen poliittisuuden ja tradition merkityksen kaltaisiin modernin aikakauden kysymyksiin, jotka ovat yhä ajankohtaisia nyky-yhteiskunnassamme.

FT Essi Syrén on taiteentutkija, jonka tutkimuskohteita ovat saksalainen 1900-luvun avantgarde, erityisesti Hugo Ballin taiteellinen toiminta, Berliinin dada ja Paul Scheerbartin kirjallinen tuotanto sekä Walter Benjaminin kulttuuriteoreettiset kirjoitukset.

Kirjallisuus

Benjamin, Walter. 1989. "Taideteos teknisen uusinnettavuutensa aikakaudella". Teoksessa *Messiaanisen sirpaleita*, kääntänyt Markku Koski, 139–173. Tutkijaliitto.

Benjamin, Walter. 2014. "Kokemus ja köyhyys". Teoksessa *Keskuspuisto. Kirjoituksia kapitalismista, suurkaupungeista ja taiteesta*, kääntänyt Taneli Viitahuhta, 134–139. Tutkijaliitto.

Benjamin, Walter. 2024. "Destruktiivinen luonne." Kääntänyt Raija Sironen. *Tiede & edistys* 49 (3): 61–62.

Fähnders, Walter. 2004. "Das Wort. Destruktion und Neukonzeption zwischen Jahrhundertwende und historischer Avantgarde." Teoksessa *Krise und Kritik der Sprache*, toimittaneet Reinhard Kacianka & Peter V. Zima, 105–121. A. Francke.

Sederholm, Helena. 1994. *Vallankumouksia nor-sunluutornissa. Modernismin synnystä avant-garden kuolemaan*. Jyväskylän Yliopiston Yliopilaskunta.

Syrén, Essi. 2017. "Säkeitä ilman sanoja: Hugo Ball, Walter Benjamin ja destruktivisuus kielessä". *Tahiti* 7 (3): 22–36. <https://tahiti.journal.fi/article/view/68922>

Syrén, Essi. 2018. "Vandalismia vai luokkataistelua? Tradition ristiriitainen merkitys Weimarin tasavallan alkuvuosien poliittisissa ja kulttuurisissa mullistuksissa". *niin & näin* 2/2018: 105–114.

Syrén, Essi. 2020. "Dionysian Fury and Vibrating Voice: The Physical Performer in Hugo Ball's Performances and Writings". *Journal of Avant-Garde Studies* 1 (1): 221–242.

Syrén, Essi. 2023. "Glass Houses and Astral Societies as Models for a New Culture: Paul Scheerbart and Walter Benjamin". *Seminar* 59 (3): 261–281.